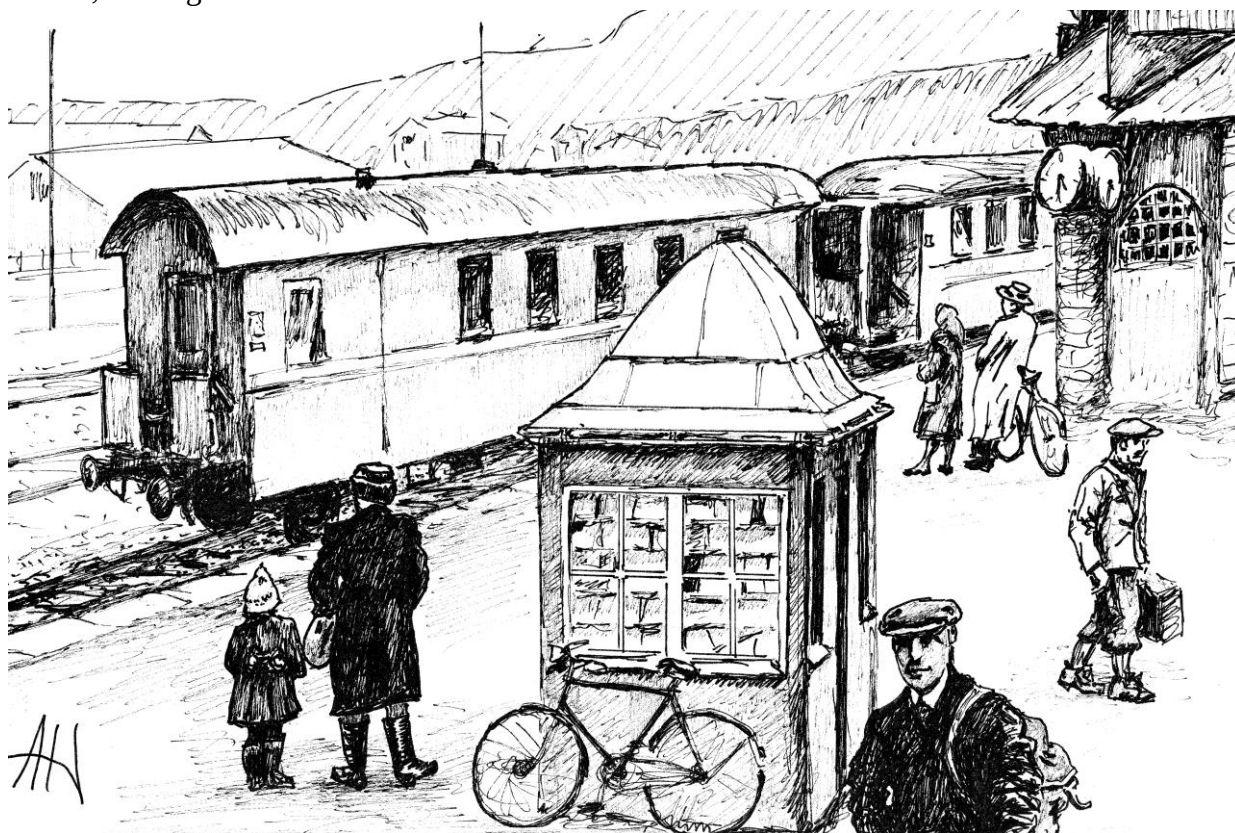

1942 Lex Nygaardsvold

Hun hadde sagt til sitt barn at snart kom pappa hjem, i alle fall håpet hun det. Hun måtte selvsagt tro det. Rett nok hadde hun ikke hørt noe til ham de siste årene. Tanker om at han var blitt drept svirret selvsagt gjennom hodet, men hun trøstet seg med at da ville hun ha fått beskjed fra norske myndigheter i London, eller gjennom Røde Kors. Såpass hadde hun snappet opp. Da freden kom 8. mai 1945 var hun spent. I gleden over at krigen var slutt forberedet hun hjemkomsten til sin mann. I de nærmeste maidager gikk hun ned til jernbanestasjonen ved hvert tog fra Trondheim. Like skuffet gikk hun hjem igjen hver gang. Hun og hennes nærmeste familie begynte å gjøre sine undersøkelser. Andre hadde da kommet hjem. Hun fikk snart bekreftet at mannen ikke var blant de savnede. Gjennom kontakter i hjemmefronten klarte et nært familiemedlem å få kontakt med noen som hadde de rette kontakter. Da beskjeden kom om at mannen hennes hadde giftet seg i England, ville hun ikke tro det, selvsagt.

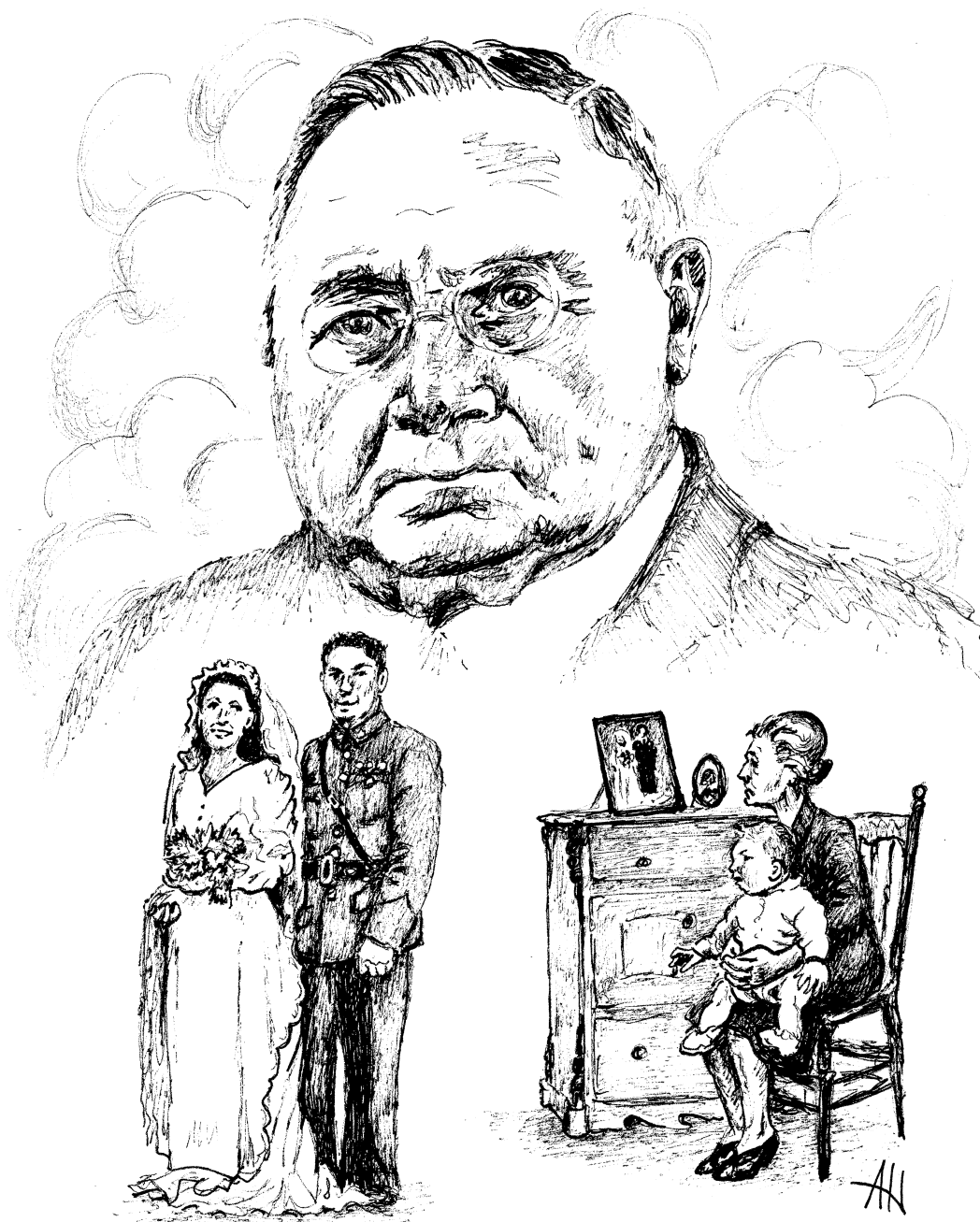

Hver dag gikk hun til stasjonen for å se om mannen kom hjem

På Majorstua gikk en annen kvinne i maidagene 45 og ventet på nytt om sin mann, Knut. Det var så lenge siden hun hadde hørt fra ham. Mens hun vandret rastløst om i stuen, tenkende på hvor heldig hun i grunnen hadde vært disse krigsårene. Jobb hadde hun hatt, og familien sto samlet og støttet hverandre. Barna hadde gått på skole som normalt, og hun innså at familien var blant de privilegerte. Med hun hadde likevel en rar følelse, som om noe ikke stemte. Alt dette ble glemt da mannen hennes plutselig en dag sto på trappa i Bogstadveien. At hun ikke hadde mottatt nyss om hans hjemkomst var ikke så merkelig. En hadde vent seg til å ikke vite noe. Oi, for en lykke, endelig skulle de alle begynne å leve igjen. Noen uker senere kom det et engelsk skip til Oslo. I land gikk en engelsk kvinne, som tok drosje til en oppgitt adresse, en falsk adresse. Hun måtte deretter søke hjelp hos engelske offiserer i byen. Dagen derpå ringte det på i Bogstadveien. Utenfor sto denne engelske kvinnen med en slitt koffert. Hun spurte etter Knut, mannen sin, han som hun hadde giftet seg med et år tidligere, far til hennes barn

som var igjen hos hennes foreldre i London. Da det for noen måneder siden ble ungeskrik ble Knut brått borte.

Et sted mellom 60 og 70 nordmenn søkte om å få gifte seg med britiske kvinner de siste tre krigsårene i England, til tross for at de var gift og hadde familie i Norge. De fleste heller til at tallet var eksakt 61, hvorav 20 ble avslått. Men i det minste var det 41 nordmenn i England som med "loven" i hånd - og uten krav om avklaring/skilsmiss fra kona hjemme i Norge -

giftet seg med britiske kvinner uten at kona hjemme visste noe som helst eller mottok senere beskjed om dette. Og alt med regjeringens velsignelse. Dette gikk formelt under navnet Bigamiloven, bedre kjent som Lex Nygaardsvold vedtatt 15. april 1942. Anordningen åpnet for adgang til skilsmiss ved bevilling (administrativ beslutning) og det på grunn av at krigen eller andre særlige forhold ikke var mulig å få forbindelse med og varsle den andre ektefellen.

Det skal legges til at Norge var det eneste landet som vedtok en slik lov. Det skal også innskytes at påstanden om at det var umulig å kontakte ektefellen hjemme i Norge, ikke er korrekt, ref. kurerpost, annen post og såkalte Røde Kors telegram.

Loven, eller anordningen, som noen kalte det for å lette sin samvittighet var ganske uklar i seg selv, likeså bakgrunnen. Men det hevdes at det var en spesiell sak som var årsak til det som skulle komme. En nordmann (diplomat) hadde flyktet sommeren 1940. Han begjæret skilsmisse gjennom legasjonen i Stockholm på grunn av ekteskapsbrudd. Hustruen hadde gode forbindelser blant ledende NS-folk, som sørget for at saken ble stanset. Mannen kom ingen vei gjennom de vanlige domstolene. Kvinnen hadde tatt jobb som tolk hos Gestapo, og mannen anså det som en skam at han ikke var lovlig skilt fra henne. Det ble i London anført at dette tilfellet trolig ikke ville være enestående. Flere nordmenn kom i mai/juni 1945 i land i Oslo med sin nye britiske hustru ved sin side, mens hans norske kone og deres felles barn sto på bryggen for å ta i mot ektefelle og far - uten å være informert om noe som helst. En må også ta med at flere av de nye, utenlandske konene fikk heller ikke vite at mannen var gift og kanskje også hadde barn fra før.

Det var kanskje ikke så unaturlig at det var en kvinne som tok opp saken. Stortingsrepresentant Ragnhild Varmbo (H) fra Melhus fremmet saken i Stortinget i krasse ordlag. Hun sa i Stortinget blant annet i en spørretime i september 1945: *"Jeg har ikke ord som er sterke nok til å uttrykke hva vi kvinner følte da vi fikk høre om denne forandringen i skilsmisseloven"*. Etter en kort debatt opphevet et tverrpolitisk Storting loven den 3. oktober 1945. Bare Nygaardsvold insinuerte temmelig grovt at fru Varmbo reiste saken fordi det var stortingsvalg måneden etter og at partiet hennes var lens for virkelige programsaker foran valget. *"Jeg ville ansett det rimelig at man ikke hadde reist all denne blåst omkring spørsmålet nå"*, sa Nygaardsvold i Stortinget.

Ragnhild Hartmann Varmbo (1886-1982)

Utenriksminister Trygve Lie hadde noen underlige uttalelser og bagatelliserte hele saken.

Bondekvinnelag og menighetsråd var de første som tok opp og fordømte Lex Nygaardsvold. Følgende ble satt inn i Aftensposten: *"Nu forlanger vi en offentlig redegjørelse fra ansvarlig hold. Det vil ikke bli tålt at denne saken ties i hjel"*. Jeg ser at biskop Berggrav trekkes frem som mannen som rikelig og bestemt fikk sagt i fra gjennom å fremheve at loven måtte være den groveste krenkelse av ekteskapet man hadde opplevd i lovs form. Greit nok, men herr biskop Berggrav burde kanskje ha gått litt stille i dørene, likedan dagens biskoper som utaler seg om all verdens ting. Berggrav var i samme tidsperiode en av de fremste knallharde kritikere av tyskerjentene ved å be de skille seg straks, og derigjennom bryte bibelens egne ord om ekteskapet. Merkelig av en biskop!

Jeg kan ikke se at disse kvinnene som mannen og samfunnet forlot noen gang fikk oppreisning eller økonomisk erstatning. Disse "førstehustruer" satt tilbake med samfunnets barn, i skam, en tilstand som kan knuse de sterkeste. Hva hendte med første konen og deres felles barn? Trolig fikk de ikke enkepensjon, deres mann var jo ikke død. Ikke fikk de barnetrygd, den ble vel tildelt den nye familien. Etter frigjøringen møtte mange koner og barn

dag etter dag opp på kaien eller jernbanestasjonen. De så etter en etterlengtet ektemann og far som skulle komme hjem fra krigen. En av de mest kjente sakene er vel da storkjendis Rolf Wesenlund sto frem og fortalte om sin pappa som giftet seg på nytt i Australia.

Ei kvinne sa det slik: *"Jeg ville meget heller vite at han var død, enn å få høre at vi var blitt skilt og at han hadde giftet seg på denne måten. Da kunne barna beundre hans innsats og ha gode minner for resten av sitt liv, i stedet for å skamme seg over ham"*. Det er klart at skammen var betydelig for disse kvinnene, som ble offer for Lex-Nygaardsvold. En forfatter skrev en gang: *"Tenke seg at en kvinne som ventet trofast på sin mann gjennom harde krigsår, - oppdratt, kledt og fødd hans barn på strenge rasjoner - var den som var forventet å bøye nakken, tåle folkesnakket og tie om sin vanskjebne"*. Flere kvinner orket ikke stå frem. De hadde ikke noe å leve av. De forlatte hustruers skjebner er nesten ikke omtalt. Myndighetene brydde seg ikke. Noen skiftet kanskje navn, noen forlot sikkert landet, kanskje dro de til Amerika? Noen drakk seg i hjel. Var det noen som tok sitt liv? En forrådt kvinne gikk opp til slottet og leverte et brev til kong Haakon. Hun fikk aldri noe svar. Hun fikk heller ikke noe svar fra statsminister Einar Gerhardsen da hun henvendte seg i et åpent brev.

Hva med de norske mennene i England som hadde gjort engelske jenter gravide, og lovet dem ekteskap etter at krigen var over? Disse engelske kvinnene satt tilbake med en adresse, kanskje falsk så dann. Da disse kvinnene ankom Oslo oppdaget de at han var gift, og ikke ville vite av sin engelske kjæreste. Disse måtte gjøre vendereis. Hva med barnebidraget? Var disse norske mennene i England under krigen, våre såkalte glorifiserte helter, så mye bedre enn tyske soldater i Norge i samme periode?

Jeg tror det som er omtalt her plaget familiefaren og gubben fra Hommelvik. Sosialpolitikeren Nygaardsvold ville trolig gjøre opp, men ble mest tvunget til å skjerme det som eksilregjeringen vedtok i London i 1942, og som altså fikk kallenavnet Lex Nygaardsvold. At norske myndigheter i ettertid ikke har bedt disse kvinnene om unnskyldning, og innrømmet at Lex Nygaardsvold er en skamplott på vår historie, er vanskelig å forstå.

«Hjemkomsten», men til en kritikk som trolig ville ha felt en regjering i dag, (foto: Aftenposten)

Nygaardsvold ba selv om å bli stilt for riksrett etter krigen. På det tidsrommet var det klart at det var flertall i Protokollkomiteen for ikke å reise sak. Stadig flere hevder at maktarrogansen hos styresmaktene, spesielt hos enkelt personer tilknyttet AP, var så stor at de trolig kontrollerte ikke bare samtiden, sitt eget ettermæle, men manipulerte det samlede norske folk gjennom en liten gruppe av historikere, jurister og andre som forsvarte det som hendte mellom 1935 og 1955. Se: «Det urettmessige oppgjøret» av Kjetil Tednes. Når jeg leser historien fra den tiden, synes det mest som det er et bestillingsverk jeg leser. Ansvarlige norske myndigheter og enkeltpersoner fra den tiden har aldri blitt stilt til ansvar for sitt svik, trolig mye på grunn av det fokus de samme personer fikk lagt på det de kalte landssvikoppgjøret.

Jeg sitter med en følelse av at Nygaardsvold kom på kant med sine egne ulver i regjeringen, for ikke å si de som overtok Norge i skjul under krigen og i mai 1945. Vi må ikke glemme at disse ville avsette både Nygaardsvold og kongen. Nygaardsvold følte seg trolig dolket i ryggen av sentrale personer i regjeringen og deretter i Oslo, som vel så litt ned på denne enkle trønderen. Arbeiderpartiet har aldri vært en søndagskole hva gjelder maktbegjær og maktkamper. Slutten på Nygaardsvold vitner om at alt ikke var som det burde være.

Ettertiden har ikke uhildet og nøytralt gransket det som hendte mellom 1935 og 1955. Her har igjen makta utvist dårlig skjønn. Bukken som passer havresekken. I dagens Norge har man endelig skjønt at kommisjoner og utvalg må nedsettes for å granske hendelser. Mange er overbevist om at regjeringen Nygaardsvold og likeså kong Haakon ville ha blitt dømt. Nå kommer trolig det til å skje *post mortem* (posthum) om noen tiår fra nå - når diverse klausulpålagte arkiv kan åpnes. Frykten er at visse sterke krefter vil gå inn og fjerne papirer. "Forskere" har vel adgang til arkivene, og det snakkes allerede om at papirer har forsvunnet. At Nygaardsvold ba om å bli stilt for riksrett, var fra partiet et spill for galleriet. For Nygaardsvold var det et forsøk på å få renvasket seg og få fram de virkelige svikere. Og de fant han trolig blant sine egne. Ved en rettssak tror jeg kanskje Nygaardsvold som person, ikke som regjering, hadde kommet noenlunde bra fra det, fordi, som forfatter Aage G. Sivertsen uttrykker det: "*Han var tross alt et lite stykke Norge*".